

Slachtoffers van misdrijven door intimi, kennissen of vreemden. Verschillen in context, ervaringen en behoeften met betrekking tot justitie. Samenvatting.

2016, Annemarie ten Boom (WODC)

Een substantieel deel van alle misdrijven wordt gepleegd door bekenden van het slachtoffer. Deze verdachten of daders kunnen heel goede bekenden zijn, zoals (ex)geliefden, familieleden en voormalige vrienden maar bijvoorbeeld ook collega's, vage kennissen, cliënten of buurtgenoten. De probleemstelling van dit onderzoek luidde: *in welke opzichten verschilt de slachtofferervaring van slachtoffers van verschillende bekende en vreemde daders en welke gevolgen heeft dat voor de behoeften van die slachtoffers als zij zoeken naar een justitiële reactie?* Dit is onderzocht door middel van een uitgebreide literatuurstudie en een secundaire analyse op een bestaande dataset van 494 Nederlandse slachtoffers van misdrijven wier zaak bij het Openbaar Ministerie (OM) in behandeling is geweest. De data waren afkomstig van zowel mannelijke als vrouwelijke slachtoffers van misdrijven in verschillende slachtoffer-dader relaties. Dit waren slachtoffers van geweldsdelicten, vermogensdelicten en vernielingen/openbare orde delicten. Eerder onderzoek op dit terrein betrof vrijwel uitsluitend slachtoffers van geweldsdelicten en bleef vaak beperkt tot vrouwelijke slachtoffers. De bestaande kennis over het effect van de slachtoffer-dader relatie op de behoeften van slachtoffers als zij zoeken naar een reactie van justitie, kon zodoende worden uitgebreid.

Het begrip *relationele afstand* speelt een centrale rol in het onderzoek. Het betreft de mate waarin mensen in elkaars leven participeren. In de intiemste relaties zijn de levens van mensen vrijwel volledig met elkaar verweven, tussen vreemden is daarvan geen sprake. Relationele afstand neemt toe van primaire relaties met directe bloedverwanten, partners en vrienden op kleine relationele afstand via kennissen, burens, collega's en dergelijke op gemiddelde relationele afstand, tot aan vreemden op de grootste relationele afstand.

De literatuurstudie heeft betrekking op de context en kenmerken van delicten, de ervaringen van slachtoffers, de psychische impact van de misdrijven, het aangiftegedrag van de slachtoffers en hun behoefte aan een justitiële reactie – steeds in verband met de slachtoffer-dader relatie. Delicten door bekenden zijn vaker conflict-gerelateerd dan delicten door vreemden (die vaker *predatory*¹ zijn). Over de kenmerken van vermogensdelicten in relatie tot relationele afstand is zeer weinig bekend. Wat betreft geweldsdelicten is bekend dat naarmate de relationele afstand tussen slachtoffer en dader afneemt, de slachtoffers relatief vaker vrouwen zijn dan mannen. Met afnemende relationele afstand neemt de mate van herhaling of chroniciteit van delicten toe. Wapengebruik en meerdere daders nemen juist af. Wat betreft het optreden van acute en post-traumatische stress symptomen bij het slachtoffer is – onder controle voor de tijd sinds het delict - geen verband gevonden met relationele afstand. Wel lijken slachtoffers van in het bijzonder seksueel geweld door familieleden (niet zijnde ex- of huidige partners) met meer posttraumatische stress klachten te kampen dan anderen. Geweldsdelicten op kleinere of juist grotere relationele afstand kunnen op grond van objectieve kenmerken niet eenduidig als 'ernstiger' worden aangemerkt.

Het aangiftegedrag van slachtoffers lijkt – onder controle voor de ernst van het delict – niet te verschillen naar relationele afstand tot de dader, indien tenminste wordt vergeleken binnen de

¹ Rovend, waarbij opportunistisch een 'prooi' wordt gezocht.

subpopulatie van slachtoffers die het gebeurde beschouwen als delict. Van belang is dat met afnemende relationele afstand tot de dader, relatief meer slachtoffers zichzelf *niet* beschouwen als slachtoffer van een delict. Dit is een andere subpopulatie, die bestaat uit slachtoffers die volgens strafrechtelijke definities weliswaar als slachtoffer van een strafbaar feit kunnen worden geteld, maar zichzelf niet als zodanig typeren.

In wetenschappelijk onderzoek naar behoeften van slachtoffers worden, indien al onderscheid naar slachtoffer-dader relatie wordt gemaakt, vaak twee groepen onderscheiden: de dader was 'bekend versus onbekend' voor het slachtoffer, of het gaat om slachtoffers van huiselijk geweld/partnergeweld versus 'de rest'. Dit proefschrift laat ten eerste zien dat bij slachtoffers van bekende daders niet uitsluitend aan slachtoffers van geweldsmisdrijven moet worden gedacht. Bij vermogenscriminaliteit worden in empirisch onderzoek percentages tot maximaal 40% bekende daders gevonden, afhankelijk van het precieze delict. Dit terwijl bij geweldscriminaliteit de meerderheid (circa twee derde) van de daders een bekende van het slachtoffer is. De slachtoffer-dader relatie blijkt van invloed op de behoeften van slachtoffers, ongeacht het type delict en de sekse van het slachtoffer. Slachtoffers van vermogensdelicten en vernielingen door intimi (partners, ex-partners en familieleden) noemen bijvoorbeeld, net als slachtoffers van geweldsdelicten door intimi, vaker de wens tot bescherming als reden om het delict bij de politie te melden dan slachtoffers van delicten door vreemden. Het is belangrijk dat onderkend wordt dat niet alleen *geweldsmisdrijven* door intieme bekenden bedreigend kunnen zijn. Andersoortige delicten zijn mogelijk een voorbode voor geweld of een signaal voor andere problematiek. Daarbij zijn niet alleen vrouwen en meisjes kwetsbaar, al is dit een groep voor wie de behoefte aan bescherming wel degelijk in sterke mate geldt. Ook de jongens en mannen die slachtoffer zijn geworden van een delict in de privésfeer zoeken blijkens de secundaire analyse in dit proefschrift vaker dan slachtoffers van misdrijven door vreemden contact met de politie vanwege de wens bescherming te krijgen.

Het onderzoek laat zien dat het veelgemaakte onderscheid naar slechts twee slachtoffer-dader relaties de empirische werkelijkheid geen recht doet. Binnen de groep slachtoffers van bekende daders lopen zowel de ervaringen van slachtoffers als de behoeften met betrekking tot justitie uiteen. Slachtoffers van niet-intieme bekenden (buurtgenoten, andere niet-intieme bekenden) zijn noch met slachtoffers van misdrijven door intimi, noch met slachtoffers van delicten door vreemde daders gelijk te stellen. Als het gaat om de behoefte aan vergelding, hebben de niet-intimi het meest gemeen met de slachtoffers van misdrijven door vreemden. In de hier onderzochte steekproef is de wens dat de dader gestraft wordt, voor de slachtoffers van niet-intieme bekenden net als voor slachtoffers van vreemden de belangrijkste reden om het delict bij de politie te melden. Bij de slachtoffers van misdrijven door intimi staat de wens tot bescherming daarentegen bovenaan. Verder was de wens om schadevergoeding te krijgen voor slachtoffers van niet-intimi vaker een reden om naar de politie te gaan dan voor de slachtoffers van intimi.

In het onderzoek is ook nagegaan of de interesse van slachtoffers om een slachtoffer-dader gesprek te voeren onder professionele begeleiding verschilt naar relationele afstand tot de dader. Dit is als indicatie gebruikt voor de behoefte aan 'verzoening' of enige vorm van relatieherstel. Verzoening staat tussen aanhalingstekens, omdat het een te groot woord kan zijn voor hetgeen in dergelijke gesprekken plaatsvindt. De behoefte aan 'verzoening' is in theorie groter tegen de achtergrond van doorgaande relaties tussen partijen en in elkaar grijpende netwerken. Men komt elkaar veelal ook in de toekomst weer tegen, hoe wil men dan met elkaar omgaan? Een gesprek met de dader past in principe goed bij conflict-gerelateerde delicten waarbij beide partijen hebben

bijgedragen aan de gebeurtenissen. Dit is vaker aan de orde naarmate de relationele afstand tussen slachtoffer en dader afneemt. Ook zou verzoening op kleinere relationele afstand beter recht doen aan de symbolische betekenis van het gebeurde. De symbolische betekenis van het gebeurde voor het slachtoffer is op kleinere relationele afstand vaker de aantasting van waarden waarvan men veronderstelde ze te delen. In een ontmoeting met de dader kan men over het gebeurde spreken, wellicht excuses ontvangen, vooruit kijken en afspraken maken. Dit kan ook de afspraak zijn om elkaar verder met rust te laten. De behoefte aan een gesprek met de dader leefde onder de slachtoffers in de onderzochte steekproef niet op zeer grote schaal. Toch stonden de slachtoffers van intimi vaker open voor een gesprek met de dader dan slachtoffers van vreemde daders, zelfs nog in dit stadium waarin 'zelf oplossen' al gepasseerd was. Slachtoffer-dader gesprekken (maar ook mediation in het strafrecht, dat hier niet werd onderzocht) zijn relatief nieuwe voorzieningen in het Nederlandse strafrechtelijke systeem in ruime zin. Deze relatieve innovaties kunnen worden gezien als een verbetering van dat systeem voor in het bijzonder slachtoffers van misdrijven die zijn gepleegd door intieme en niet-intieme bekenden. Ze bieden ruimte om desgewenst ook op andere manieren de 'morele balans' te herstellen dan (alleen) door een vergeldende reactie. Waar mensen al langer een relatie met elkaar hebben en elkaar ook in de toekomst nog tegen zullen komen, is de waarde daarvan in potentie groter dan voor mensen die vreemden voor elkaar zijn.

De wens om gebruik te maken van participatiemodaliteiten in het strafrecht was groter bij slachtoffers van intieme en niet-intieme bekenden dan bij slachtoffers van vreemden. De maximale strafdreiging op het tenlastegelegde feit (een gevangenisstraf van acht jaar of meer) is momenteel het criterium dat in Nederland wordt gehanteerd om het spreekrecht te mogen uitoefenen en om te worden uitgenodigd voor een gesprek met de officier van justitie of advocaat-generaal.² Uit de secundaire analyse bleek echter dat de ernst van het delict in termen van maximale strafdreiging geen voorspeller was voor de wens om te participeren in het strafproces, terwijl de slachtoffer-dader relatie dat wel was. In de wens om op de hoogte te worden gehouden van de ontwikkelingen in de zaak werd echter geen verschil gevonden. Negen van de tien slachtoffers wensen dit, ongeacht relatie tot de dader. Geconcludeerd is dat slachtoffers van misdrijven door intieme en niet-intieme bekenden meer dan slachtoffers van vreemden hechten aan *tweezijdige* communicatie met justitie. Men zoekt niet meer dan anderen naar eenzijdige informatieverstrekking door justitie, maar wel naar de mogelijkheid om werkelijk te communiceren: informatie te geven *en* krijgen.

Door het bestuderen van slachtofferschap en de behoeften van slachtoffers vanuit het perspectief van relationele afstand tot de dader, is de groep slachtoffers op gemiddelde relationele afstand van de dader goed zichtbaar geworden. Dit is een groep die, uitzonderingen daargelaten, noch in de victimologie noch beleidsmatig bij justitie veel in beeld is. Terwijl slachtoffers van 'huiselijk geweld' de afgelopen decennia prominent op de agenda zijn gekomen van beleid en van onderzoek, bleven de slachtoffers van misdrijven door bekenden op grotere relationele afstand, zoals burens en kennissen, grotendeels buiten beeld. De omvang van de groep is substantieel en de situatie van deze slachtoffers rechtvaardigt dat hij niet genegeerd wordt. Deze slachtoffers komen noch met de slachtoffers van intimi noch met de slachtoffers van vreemden overeen. Men is waarschijnlijk minder kwetsbaar voor herhaling dan de groep slachtoffers van intimi, maar meer dan slachtoffers van vreemden: men kampt veel sterker met het probleem van de moeilijke vermijdbaarheid van de dader en diens netwerk dan slachtoffers van misdrijven door vreemden. Het is vooruitgang als in

² En bij een aantal nader genoemde misdrijven in artikel 51e van het Wetboek van Strafvordering.

victimologische studies voortaan ten minste drie groepen worden onderscheiden: vreemden, niet-intieme bekenden en intieme bekenden.

Relationele afstand is een relevant concept voor de victimologie, maar geen concept dat zich eenvoudig laat operationaliseren. De dimensie van de meer of minder gedeelde sociale en ruimtelijke omgeving is relevant, maar dat geldt ook voor de sociaalpsychologische dimensie van een meer of minder gedeelde identiteit met de pleger. De operationalisering van relationele afstand is ook niet eenvoudig omdat de relationele afstand voorafgaand aan het delict, zeker niet gelijk hoeft te zijn aan de afstand die men in de toekomst wenst te houden. Zijn de intimi ook nu nog wel intimi? Wil men elkaar in de toekomst liever vermijden? Kan dat eigenlijk wel? De vraag of men elkaar nog tegenkomt in de toekomst, een netwerk deelt, is aan de orde in veel relaties, of het nu gaat om directe burens, andere buurtgenoten, familieleden, ex-partners en kennissen. Dat is niet alleen van belang voor de vraag of en hoe snel men justitie inschakelt. Dat is ook van belang voor de justitiële reactie (in ruime zin) die men zoekt, of waarvoor men openstaat. Weten of de dader een buur of een ex-partner van het slachtoffer is, is niet voldoende om te kunnen voorspellen wat de symbolische implicaties zijn van het gebeurde (een schending van gedeelde waarden?) en hoe lang de 'schaduw van de toekomst' is. Bij een korte schaduw van de toekomst is er minder behoefte aan relatieherstel, omdat de kans klein is dat men weer met elkaar te maken krijgt. Wat justitie, los van haar eigen verantwoordelijkheid voor de wet, kan doen om bij te dragen aan herstel van het gevoel van rechtvaardigheid van betrokkenen, wordt mede door dit soort vragen bepaald.

De slachtoffer-dader relatie heeft invloed op wat slachtoffers belangrijk vinden in de reactie van justitie. Het systematisch scheiden van de slachtoffer-dader relatie van variabelen die daar in de praktijk vaak nauw mee samen hangen (type delict en sekse slachtoffer) is relevant gebleken. Zowel gelet op gewenste uitkomsten (bescherming, straf, financiële compensatie en verzoening) als gelet op het gewenste proces (participatie) zijn er verschillen gevonden tussen slachtoffers van intimi, niet-intimi en vreemden. Deze lijken overwegend te gelden ongeacht het type delict en de sekse van het slachtoffer. Het zijn derhalve zeker niet uitsluitend vrouwelijke slachtoffers van geweld door intimi die andere belangen richting justitie hebben dan (alle) andere slachtoffers.

